

absolútny duch svoje pojmové určenie do systému kategórií, spolu spätých i navzájom sa rušiacich a napokon sa syntetizujúcich, na druhom stupni idea sa sama seba odcudzuje, popiera sa a prejavuje sa formou inobytia ako príroda, t. j. antitéza idey a konečne na treťom stupni idea sa stáva subjektívnym duchom (individuálnym vedomím), objektívnym duchom (právo, morálka, spoločnosť, štát) a opäť absolútnym duchom v podobe umenia, náboženstva a filozofie.

Všetok svet chápal Hegel ako proces. Niet konečnej platnosti výsledkov ľudského konania a myslenia. Idea vývinu bola Heglovým najvýznamnejším objavom. Jeho dialektická metóda operuje pojmom vnútorného protirečenia ako hybnej sily vývinu. Podľa Leninových slov koncepciou pojmovej dialektiky a náukou o pohybe ako samovývine uhádol Hegel dialektiku vecí, objektívnu dialektiku vývinu prírody a spoločnosti. Okrem toho Hegel formuloval aj koncepciu konkrétnej pravdy ako mnohosti abstraktných a jednoty protikladných určení.

V rámci svojho systému vyslovil Hegel mnoho inšpirujúcich a podnetných myšlienok. Skúmajúc sledovaním pohybu pojmov prenikol Hegel až k objektívnym vzťahom, ktoré sú týmito pojмами odrážané a za dialektikou pojmov rozpoznal dialektiku vecí.

Hegel ďalej rozviedol koncepciu človeka a vedomia ako prakticko-spredmetujúcej aktivity. Podľa mienky E. Városovej, zdôvodnenej v úvodnej štúdií, ide vlastne o osvojenie si inobytia ducha v predmetne odcudzenej podobe. Veľmi významným bol ďalej Heglov objav, že ľudia svojou teore-

ticko-praktickou činnosťou vytvárajú samých seba a dejiny. Ľudské sebapotvrdenie — ako akcentuje E. Városová — nadobúda človek napokon v styku s inými individuami, ktoré sprostredkujú produkty spoločensky potvrdenej práce.

Z prekonávania závislosti od prírody vyzvučuje Hegel schopnosť človeka k slobode. A zmysel dejín je práve v umocňovaní schopnosti byť nezávislým. Skutočná a relatívne úplná sloboda realizuje sa konečne hlbokým poznaním a stotožnením sa spoločenského človeka so zákonitosťami svetového ducha.

Heglova dialektická metóda, hoci ju vyzuoval na idealistickom základe, jeho koncepcia imanentnej protirečivosti stala sa jedným z teoretických prameňov filozofie Marxa a Engelsa.

Z filozofického odkazu tohto posledného veľkého novovekého racionalistu vyšli v tomto zväzku *Antológia z diel filozofov* texty z týchto prác: *Encyklopédia filozofických vied* a *Filozofia dejín*.

Zostavovateľke a zasvätenej komentátorky tohto rozsiahleho zväzku *Antológie*, venovaného ideovému dedičstvu veľkých novovekých racionalistov, patrí všetko uznanie. Ako bolo povedané, už sám výber svedčí o jej neobyčajnej dejinnofilozofickej erudícii a rozsiahla úvodná štúdia o jej vysokej teoretickej úrovni. Slovom, tento šiesty zväzok *Antológie z diel filozofov* prináša reprezentatívny výber z diel najvýznamnejších racionalistických filozofov novoveku a sám je tiež skutočne reprezentatívnym činom v kontexte našej kultúry.

Igor Hrušovský

ŠTRUKTÚRNE ROVINY ŽIVEJ HMOTY

Pod týmto názvom vyšla v Moskve pred dvomi rokmi práca sovietskeho filozofa

V. I. Kremianského.¹ Zaoberá sa otázkou celostnosti a organizovanosti živého naozaj v tom najširšom pohľade. Napriek tomu, že na túto tému písali už viacerí marxistickí filozofi, nemožno povedať, že by naša

¹ V. I. Kremianskij, *Strukturnyje urovni živoj materii*. Moskva 1969, s. 295.

literatúra napríklad v porovnaní s prácami na podobnú tému u buržoáznych filozofov — ovplyvľovala bohatstvom pohľadov, pokusov a riešení. V porovnaní so známejšími marxistickými štúdiami Kremianského práce prináša nový pohľad tým, že biologickú celosť skúma v tesnej súvislosti s kategóriami kvality a štruktúry. Taký prístup umožnil autorovi novým originálnym spôsobom postaviť otázku celosti a štruktúry a otvoril mu nové cesty k preskúmaniu týchto otázok.

Kniha je rozdelená na dve časti. V prvej sa autor zaoberá kritickou analýzou doterajších pokusov o riešenie problémov biologickej celosti, najmä však kritikou rôznych nemarxistických, buržoáznych koncepcií. Druhú časť venuje pozitívnemu riešeniu, tu vysvetľuje svoje vlastné chápanie organickej celosti a biologických štruktúr, ako mu vyplynulo z dialektickomaterialistického chápania hmoty a spôsobov jej existencie a ako ho k tomu inšpirovali teoretické práce známych biológov sovietskych a iných. Úroveň spracovania oboch častí svedčí o tom, že V. I. Kremianskij, veľmi dobre pozná celú domácu aj zahraničnú filozofickú literatúru, najmä že sa vie dokonale orientovať vo výsledkoch súčasného biologického bádania.

Ako vysvetľuje autor v úvode, biológia sa v súčasnosti nachádza na takom stupni vývinu, že sa nástojčivo žiada preskúmať celý jej teoretický arzenál, analyzovať a zhodnotiť jej základné pojmy a metodologické prístupy, aby bolo možné správne charakterizovať situáciu, v akej sa nachádza teraz, a určiť cesty jej ďalšieho rozvoja. „Prebratie a zachovanie všetkého skutočne cenného v starom a aktívne formovanie podstatne nového“ — to je cesta, ktorou ide vývin objektívnej skutočnosti, aj vývin poznania tejto skutočnosti. Pod zorným uhlom tejto zásady pristupuje aj V. I. Kremianskij k svojej úlohe.

Skúmanie štruktúrnych rovín v organizácii hmoty — to nie je ani vo filozofii, ani v prírodných vedách nová myšlienka. Hoci sa nájdu aj takí, čo odmietajú potre-

bu takého výskumu, treba sa pripojiť k názoru V. I. Kremianského, že tu vlastne nejde o nič iné ako o konkretizáciu všeobecnej známej myšlienky dialektického materializmu o vzostupnom vývoji materiálnej skutočnosti. Predovšetkým o konkretizáciu Leninovej myšlienky o vývine po špirále.

Výskum štruktúr a systémov postupuje v súčasnosti v dvoch smeroch: po prvé, v smere rozpracovania a vysvetlenia štruktúry ako všeobecného pojmu a po druhé, v smere diferencovaného prístupu, v smere vymedzenia osobností, špecifickosti jednotlivých štruktúrnych rovín a stupňov organizácie. Druhá tendencia v súčasnosti prevláda, čo má svoje teoretické i praktické príčiny. Teoretické v tom, že pre poznanie povahy konkrétnych prírodných celkov už všeobecné pojmy nestačia, že je potrebné preniknúť do konkrétnej dialektiky týchto celkov, a to znamená poznať špecifikum ich organizácie a vypracovať pojmy, ktorými by toto špecifikum bolo možné vyjadriť. Praktické dôvody sú v tom, že bez poznania osobitností, špecifika v organizácii a výstavbe prírodných objektov nemožno vypracovať účinné spôsoby vplyvu a usmernenie ich vývinu, tak ako si to potreby človeka a spoločnosti vyžadujú.

V intenciách tejto druhej tendencie sa uberá aj práca V. I. Kremianského.

Vzhľadom na takto postavenú úlohu je prirodzené, že autor venoval prvú časť knihy analýze a kritike doterajších pokusov o vyjadrenie základných štruktúrnych rovín hmoty vôbec a živej hmoty zvlášť. „Ako všetky zložité koncepcie, ani táto nevzniká odrazu ako hotová a na holom mieste. Preto v záujme jej ďalšieho vývoja je nevyhnutne potrebné preskúmať aj dejiny jej vlastných pojmov, koncepcií, definícií. Potrebná je ďalej dôkladná analýza materialistických tendencií vo vývine týchto myšlienok a dôkladná kritika idealistickej interpretácie organickej celosti, ako aj vzájomných vzťahov medzi rôznymi štruktúrnymi rovinami materiálnych systémov“ (s. 8.). Tak vysvetľuje autor ďalšie

dôvody, pre ktoré zaradil do svojej monografie kritickú analýzu organizmických koncepcií.

Kritický rozbor organizmických koncepcií je rozdelený do troch kapitol. V prvej skúma V. I. Kremianskij predpoklady ich vzniku, príčiny a faktory, ktoré ovplyvňovali ich formovanie a zároveň zoznamuje s hlavnými smermi a hlavnými predstaviteľmi tohto nového myšlienkového pohybu. Živnú pôdu, akýsi „materský lúh“, z ktorého vyrastali organizmické koncepcie, tvorili staré spory medzi mechanizmom a vitalizmom. Desaťročia trvajúca diskusia jednak vyostrila stanoviská, jednak odhalila slabiny jedného i druhého smeru. Rozhodujúcu úlohu v riešení tohto sporu však mali objavy a nové poznatky z biologických vied. Ani mechanizmus ani vitalizmus nebol schopný pri zachovaní svojich najvlastnejších princípov a metodologických postulátov uspokojivo vysvetliť nové poznatky. Teoretické myslenie v biológii sa ocitlo v kríze.

Na charakteristiku tejto krízy uplatnil V. I. Kremianskij závery V. I. Lenina z analýzy krízy fyziky. Pravda, Leninovu prácu *Materializmus a empiriokriticismus* biológovia nepoznali. Východisko z krízy hľadali živelne. Autor na citlivom rozbere názorov najvýznamnejších teoretikov biológov aj filozofov ukazuje klukatú, namáhavú, protirečivú cestu hľadania východiska z krízy. Osobitnú pozornosť si zasluhuje to, že medzi teoretickými predpokladmi, ktoré podmienili a podnietili rozvoj organizmických koncepcií, sa skúmajú práce filozofov, najmä R. W. Sellarsa, H. Ch. Browna, A. N. Whiteheada a iných. Filozofia aj v tej podobe, akú reprezentujú diela týchto mysliteľov, predstihla úroveň vtedajšieho teoretického myslenia v biológii a iných špeciálnych vedách a napriek nedôslednosti aj omylom dokázala na základe zovšeobecnenia nových poznatkov nájsť približne správnu orientáciu a naznačiť smer ďalšieho pohybu.

Organizmické smery rozdeľuje V. I. Kremianskij do dvoch skupín. V jednej sú

tie, ktoré hlavnú pozornosť obracajú na problém organickej celostnosti, vnútornú dynamiku a dialektiku živého interpretujú predovšetkým z hľadiska vzájomného vzťahu celku a časti. Sem zaraďuje Whiteheadom filozoficky rozpracovaný organický mechanizmus, ďalej organicizmus, mnemizmus a holizmus. Do druhej skupiny patria tie smery, ktoré sa orientujú na objasnenie vzniku nových kvalít v procese evolúcie a na vysvetlenie kvalitatívnych i kvantitatívnych rozdielov medzi jednotlivými stupňami a rovinami biologickej organizácie.

V rámci kriticko-informatívnej interpretácie prvej skupiny smerov V. I. Kremianskij analyzuje predovšetkým Whiteheadovu koncepciu organického mechanizmu. Oceňuje jej dôraz na relatívnu samostatnosť prirodzených celostných útvarov, no zároveň dokazuje, že skutočne mechanistickým chápaním hmoty ako inertnej látky má Whiteheadova koncepcia viacej spoločného s hylozoizmom vitalistického typu a s Leibnizovou monadológiou než s realistickým chápaním prírodných celkov.

Organicizmus, prvými vyznávačmi ktorého boli J. S. Haldane a W. E. Ritter a ktorý podstatne obohatil svojím prínosom neskoršie najmä L. von Bertalanffy a G. H. Wooder, sa snažil vyhnúť dualizmu, ktorým bolo zafarbené Whiteheadovo učenie. Škoda, že v krátkej recenzii nie je možné podrobnejšie referovať o autorovom diferencovanom a citlivom prístupe k skúmaniu tohto smeru. Výsledky tohto výskumu zhrňa v závere: „Ukazuje sa teda, že organicizmus vo svojom celku nie je vôbec rovnorodým smerom a že vo svojom vývine prekonal značné zmeny. Ak u niektorých jeho predstaviteľov v určitých obdobiach bola nesporné jasne vyjadrená tendencia obrany idealistického svetonázoru, potom sa dá povedať, že sa im to nepodarilo. Zatiaľ racionálne momenty v obsahu organicizmu prispeli k prekonaniu ohraničenosti mechanistických koncepcií a stali sa východiskom takých plodných výskumov, ako je logicko-matematické roz-

pracúvanie teoretických otázok biológie, aplikácia »axiomatickej metódy« a »všeobecná teória systémov« v prácach Woodgera, Bertalanffyho a ich škôl“ (s. 42).

Dualizmom a vyhranenou idealistickou orientáciou sa najviac vyznačuje mnemizmus a „gestalt-psychológia“. Silne sa táto tendencia prejavuje aj v holizme. Avšak zatiaľ čo mnemizmus sa sústreďuje na interpretáciu psychických javov, prípadne na vysvetlenie vzájomného vzťahu medzi „telom a dušou“, holizmus rozširuje svoje idealistické a v niejednom ohľade priamo spiatotické chápanie celostnosti na interpretáciu celej skutočnosti, teda nielen fyzických a biologických javov, z ktorých vychádza, nielen psychiky, ale aj osobnosti a ľudskej spoločnosti.

Pokiaľ ide o tie organizmické smery, ktoré sa zameriavajú na vysvetľovanie vzniku nových kvalít, ich povahy a ich súvislosti s kvalitami vývojovej „staršími“ a vývojovej „mladšími“, možno povedať — a presvedčivo to dokazuje aj V. I. Kremianskij v svojej knihe —, že tu ide takmer výlučne o *filozofické koncepcie*, ktoré špekulatívnym spôsobom využívajú poznatky vtedajšej vedy. Aj keď im nemožno uprieť originálnosť a v istom zmysle aj dobrú orientáciu v prírodných vedách, predsa len ich prístup k vedeckým poznatkom je veľmi poznačený apriórnymi koncepciami. Čím silnejšia je v jednotlivých smeroch tendencia k apologetike idealizmu a náboženstva, tým viac sa ich závery rozchádzajú s vedeckosťou a s potrebami vedy.

Druhú kapitolu svojej práce, nazvanú *Kritika organizmických koncepcií na Západe*, venoval autor osvetleniu materialistických tendencií v chápaní a vysvetľovaní organickej celostnosti. Je pozoruhodné, že väčšinu kritikov organizmizmu tvoria biológovia, najmä fyziológovia a biochemici. Možno to vysvetliť tým, že tieto odvetvia biologického výskumu sa v tom období rozvíjali najrýchlejšie, prinášali najviac takých poznatkov, ktoré nebolo možné z pozícií klasickej teórie vysvetliť, a teda naj-

viac pocítovali potrebu novej a zdôvodnenej teoretickej orientácie. Organizmické koncepcie s ich dualizmom a špekuláciou síce ponúkali orientáciu, ale tá bola pre biológov, najmä experimentálne pracujúcich výskumníkov, neprijateľná. Práve túto neprijateľnosť vyjadruje ich kritika, ktorá spoiatku vychádza zo živelného materialistického presvedčenia prírodovedcov, avšak tou mierou, akou berie do svojho kritického zorného poľa idealistické filozofické koncepcie, tou mierou sa usiluje teoreticky fundovať svoj materializmus. Táto cesta do živelnomaterialistického odporu v jednotlivých čiastkových otázkach k uvedomelejšej, teoretickej a filozofickej fundovanej kritike celej podstaty organizmických koncepcií a k rovnako fundovanej obhajobe materialistických pozícií je charakteristická pre mnohých, ba pre väčšinu kritikov organizmizmu. V. I. Kremianskij ukazuje toto smerovanie najmä na vývine Parkerových, Jenningsových, Wheelerových, Neehamových a iných názorov.

Keďže sám má najväčší záujem o preskúmanie štruktúrnych rovín v organizácii živej hmoty, je pochopiteľné, že aj v rámci kritickej analýzy venuje pozornosť predovšetkým tým názorom, ktoré sa zaoberajú týmto problémom. Pravdepodobne preto venoval rozboru týchto problémov celú tretiu kapitolu s názvom *Teória integratívnych rovín*. Zaoberá sa tu predovšetkým názormi R. W. Sellarsa a H. Ch. Browna, ktorí sa jednak vedome snažili uplatniť materialistické hľadisko, jednak v porovnaní s inými bádateľmi skúmajúcimi organizovanosť a vnútornú výstavbu živého, vniesli do tejto oblasti mnoho nového. To, pravda, neznamená, že by ich koncepcia bola bez nedostatkov. No zo všetkých ostatných bola dialektickomaterialistickej interpretácii organickej celostnosti najbližšie.

Druhú časť svojej knihy venuje V. I. Kremianskij pozitívnemu výkladu svojho chápania celostnosti a štruktúry živej hmoty. Štruktúrnu výstavbu živej hmoty možno skúmať z dvoch aspektov: ako *prirastanie* organizovanosti, ktoré však podľa svo-

jej povahy zostáva v hraniciach predchádzajúcej kvality, a ako *samozrodenie* organizácie nového typu, ktorá svojou povahou prekračuje hranice pôvodnej kvality. Autor si vybral za predmet svojho výskumu práve tento druhý typ organizovanosti. „Pojem samopohybu patrí medzi fundamentálne pojmy marxistickej filozofie, avšak dosiaľ je málo rozpracovaný. Formy samopohybu tak v živej, ako aj v neživej prírode sa podstatne odlišujú navzájom, a to predovšetkým v závislosti od povahy štruktúrnych rovin“, píše V. I. Kremianskij (s. 19). Z toho vyplýva, že podstatu jednotlivých foriem pohybu, ako aj spôsob existencie jednotlivých kvalitatívne odlišných útvarov nemožno pochopiť bez predchádzajúcej štruktúrnej analýzy a na jej podklade vypracovanej charakteristiky danej štruktúrnej roviny.

Túto myšlienku, vyjadrenú v úvode knihy, autor detailnejšie rozpracúva v prvej kapitole druhej časti, kde sa zaoberá formuláciou problému, vyčleňuje niektoré východiskové pojmy a v súlade s dosiahnutými závermi si vypracúva metodologické postupy a kritériá. Pri formulácii otázky o štruktúrnych rovinách organizácie vychádza predovšetkým z Marxovho chápania dialektickej negácie vo vývinovom procese a z jeho metodologického princípu vzostupu od abstraktného ku konkrétnemu. Pozoruhodné sú v tejto súvislosti autorove úvahy o vzťahu všeobecného a špecifického, abstraktného a konkrétného. Píše:

„Ak predmetom porovnávacieho štúdia sú také stupne progresívneho vývoja, ktoré vyrastali jeden z druhého a sú relatívne dosť veľké, potom vzťah všeobecného a vývojom vzniknutých odlišností je taký: vlastnosti, ktoré sú spoločné pre všetky dané formácie (stupne), sú charakteristické prevažne pre historicky staršie a nižšie, zatiaľ čo odlišné zvláštnosti... charakterizujú práve to, čo má hlavnú úlohu na vyšších stupňoch vývoja, a pritom je historicky druhotné alebo vôbec odvodené“ (s. 144–145). Pre výskum povahy jednotlivých štruktúrnych rovin má toto chápanie

dialektickej negácie rozhodujúci význam, pretože upozorňuje na to, že špecifikum jednotlivých rovin nemožno ignorovať, inak by sme k určeniu ich povahy neprenikli. Avšak nemožno ho ani absolutizovať, lebo by to viedlo k zanedbaniu výskumu tých faktorov a zložiek, ktoré prešli do novej kvality z predchádzajúceho vývojového stupňa, v danej novej kvalite sú dialekticky negované a transformované, no nie úplne vyradené z nej.

Medzi východiskovými pojmami, ktoré autor pokladá za najvýznamnejšie pre riešenie svojho problému, sa zaoberá predovšetkým kategóriou štruktúry, potom kategóriami vonkajšieho a vnútorného a kategóriou odrazu. Podnetné sú najmä jeho úvahy o vzájomnom vzťahu kategórie štruktúry a zákona. „Zákony, ako aj štruktúra vyjadrujú to stále, invariantné v systéme a jeho správaní, avšak vzaté *oddelene*, charakterizujú iba jednotlivé stránky alebo skupiny vzťahov. Iba súhrn zákonov vyjadruje v potrebnej plnosti vzťahy a spojenia, ktoré sú charakteristické pre špecifické usporiadanie objektu ako celku. V tomto zmysle možno povedať, že vzhľadom na taký aspekt štruktúra predstavuje súhrn zákonov, ktoré sú vlastné danému systému a určujú jeho formu, ako aj jeho správanie ako celku. To však znamená, že štruktúra nie je nič iné ako rozvinuté vyjadrenie podstaty skúmaného objektu“ (s. 151–152).

Vychádzajúc z takéhoto chápania štruktúry, V. I. Kremianskij formuluje určité metodologické závery. Len so súhlasom možno odcitovať jeho myšlienku, že „...význam metód a princípov systémovo-štruktúrnych výskumov bude vo vede nevyhnutne rásť úmerne tomu, ako sa bude *prehlbovať* poznanie povahy skúmaných objektov“ (s. 153).

Kategórie vonkajšieho a vnútorného, ako aj kategóriu odrazu skúma V. I. Kremianskij na podklade poznatkov biologických vied. Ide mu o evolučné väzby medzi stupňami biologickej evolúcie a o väzby medzi kvalitatívne rozdielnymi systémami

biologickej organizácie, ktoré neexistujú iba vedľa seba, ale predovšetkým v sebe, jeden v druhom. Podobne pri kategórii odrazu mu nejde o gnozeologickú rovinu skúmania, ale všima si predovšetkým biologickú povahu a funkciu odrazových mechanizmov na jednotlivých stupňoch vývoja živého. Tak pri interpretácii vonkajšieho a vnútorného, ako aj pri vysvetľovaní odrazu sa zameriava predovšetkým na vypracovanie určitých objektívnych kritérií pre rozlíšenie vývinových stupňov a systémov a pre vymedzenie ich kvalitatívnej špecifickosti. Splnením tejto úlohy si vytvoril teoretické a metodologické predpoklady pre výskum svojej najvlastnejšej témy, pre výskum štruktúrnych rovin, ich povahy, ich vzájomného vzťahu a pre osvetlenie vzniku, zrodu nových štruktúrnych rovin v procese samovývoja a samoorganizovania sa živej hmoty. Týmto problémom venuje autor dve posledné kapitoly svojej práce.

Úvodom k piatej kapitole V. I. Kremianskij zdôvodňuje potrebu takých pojmov, ako je štruktúra a štruktúrne roviny. Vzhľadom na diskusiu, ktorá o tejto otázke prebiehala nedávno u nás, azda nebude zbytočné zoznámiť sa s názormi M. F. Vedenova, na ktorého sa odvoláva aj autor recenzovanej knihy. „Niektorí filozofi marxisti sú toho názoru, že pojem štruktúrnej roviny je vo vývine hmoty nevhodný, pretože je veľmi skompromitovaný autormi organizmických teórií, najmä emergentistami a holistami; v týchto teóriách dostáva tento pojem idealistický zmysel. Avšak taký argument je neudržateľný, podčiarkuje Vedenov. Podľa neho by sa materialisti museli vzdať aj mnohých iných pojmov (napr. pojmov aktivity a tvorby), pretože nimi operujú predstavitelia idealistickej filozofie“ (s. 196).

Podľa Kremianského „Pojem štruktúrnej roviny materiálnych systémov skutočne vyjadruje objektívnu realnosť vo vývine prírody, tie jej uzlové línie a tú diskretnosť stupňov jej vývoja, kde sa prejavujú najpodstatnejšie objektívne rozdiely medzi

druhmi hmoty a formami jej pohybu“ (s. 197). Vychádzajúc z takéhoto vymedzenia pojmu štruktúrnej roviny, kriticky analyzuje niektoré tendencie, kde sa tento pojem používa neodôvodnene na vyjadrenie bežných, malých, často iba kvantitatívnych zmien v organizácii živých útvarov. Zavádza pojem základného kvalitatívneho rozdielu, ktorý má vyjadriť podstatný rozdiel medzi dvomi štruktúrnymi rovinami. Na základe tohto pojmu sa pokúsil o vymedzenie a charakteristiku základných štruktúrnych rovin v existencii živého.

Snaha vypracovať kritériá pre odlišenie jednotlivých štruktúrnych rovin organizácie a určiť ich špecifikum vyúsťuje v úvahách o objektívnom kritériu progresu v živej prírode. Keďže o tomto kritériu sa uvažuje z hľadiska organizovanosti živej hmoty, aj črty, ktoré by mali dokazovať vývinove vyššiu úroveň jednej roviny v porovnaní s druhou, sa vymedzujú pod tým istým zorným uhlom. Osobitnú pozornosť venuje autor vzťahu medzi centrálnymi regulačnými mechanizmami a ostatnými orgánmi. Dialektika toho vzťahu je taká, že „... koniec koncov prehnane tvrdé riadenie nezabezpečuje optimálnu reguláciu, zmenšuje množstvo organizácie v systéme. A naopak, taký organizujúci vplyv jedného objektu na druhý, kde sa nepotláčajú schopnosti samovývoja, samoorganizovania sa, ktoré sú vlastné riadenému objektu, vedie vždy v konečnom dôsledku k *zväčšeniu* množstva organizácie v danom systéme alebo v tom širšom systéme, v rámci ktorého daný regulačný systém pôsobí ako organizátor“ (s. 222).

Záverom týchto úvah V. I. Kremianskij vymedzuje objektívne kritérium progresu takto: „Organicky celostný systém (A) skutočne prevyšuje druhý systém (B) vtedy, ak 1. A sú mu vlastné všetky podstatné vlastnosti B, 2. ak A okrem toho má také vlastnosti, ktoré fakticky nemá systém B, pričom 3. súhrn týchto posledných vlastností s optimálnymi výsledkami zostáva funkciou riadiaceho aparátu (keď je), hlavného článku alebo vôbec bezprostredného

centrálneho organizátora, ktorý špecifickým spôsobom ovplyvňuje systém B. Pritom súhrn vlastností uvedených v bode 2 a 3 predstavuje práve to hlavné v kvalitatívnej osobitosti rozvinutého systému A.

Posledná kapitola knihy je venovaná otázke vzniku novej štruktúrnej roviny v procese samoorganizácie. Aj v riešení tejto otázky zachováva autor ten postup ako v iných kapitolách, vyjasňuje totiž najprv pojmy, s ktorými bude pracovať. Pojem organizácie, samoorganizácie, pohybu a samopohybu a nakoniec pojem samoorganizácie ako špecifického druhu samopohybu. Vyslovuje niekoľko sviežich myšlienok a v ich svetle kriticky postihuje niektoré skutočne zastarané názory, pojmy a metodologické prístupy. Poukazuje napr. na to, ako moderná genetika ešte ani dnes nedoceňuje význam samoorganizácie živej hmoty.

Túto samoorganizáciu chápe V. I. Kremianskij ako spontánny pohyb, v ktorom sa systémová usporiadanosť nachádza v dialektickej jednote s čiastočnou neusporiadanosťou. Podľa jeho mienky „... každé skutočné zvýšenie organizovanosti hmoty si vyžaduje nielen zachovanie, ale dokonca rozvinutie vyčlenenosti a relatívnej izolovanosti, diskretnosti elementov. Rozmanitosť zmien v systéme by bola bez dostatočne veľkého „stupňa slobody“ elementov a bez dostatočne rôznorodých spôsobov ich vzájomného vplyvu nemysliteľná. V rozmeroch systémov ako celkov to vedie k určitému čiastočnému *zvýšeniu neusporiadanosti*. V progresívnych líniách vývoja

sa to však predsa len neprejaví v tom, že by v zmenách komponentov dochádzalo k chaosu, ale v tom, že tieto komponenty (a zvlášť ich kombinácie) sa stávajú *rozmanitejšími*, čím obohacujú zmeny celku a zároveň zvyšujú ich schopnosti vyvíjať sa rýchlejšie“ (s. 232).

Vychádzajúc z najnovších poznatkov biologických vied, autor sa pomerne podrobne zaoberá jednotlivými formami vplyvu elementov (komponentov systému) na celok, na povahu príslušnej štruktúrnej roviny. Hneď za tým sa venuje — opäť na základe zovšeobecnenia nových poznatkov, — problémom dialektickej negácie pri vzniku novej štruktúrnej roviny, kde si zvlášť pozorne všima najmä moment zachovania podstatných vlastností a prvkov predchádzajúcej kvality a ich integrácie, včleňovanie do štruktúrnych väzieb vyššej kvality. V tejto súvislosti skúma problém determinácie v procese biologickej samoorganizácie, čiže v procese vzniku a formovania sa nových štruktúrnych rovín.

Knihy V. I. Kremianského okrem toho, že sa zaoberá skutočne novými otázkami, ktorých výskum je ešte len na začiatku a že je napísaná pekným, pútavým a zároveň náročným kritériám vedeckosti zodpovedajúcim spôsobom, reprezentuje taký typ spojenia medzi filozofiou a prírodnými vedami, ktorý pri zachovaní vedecko-kritického postoja k jednej i druhej sfére poznatkov obohacuje tak filozofické, ako aj biologické chápanie skúmaného problému.

E. F.

A. SCHOPENHAUER V POLSKEJ EDÍCIÍ FILOZOFICKÝCH PORTRÉTOV

Už niekoľko rokov vychádza v susednom Poľsku neobyčajne zaujímavá edícia kníh s filozofickým zameraním nazvaná *Myśli i Ludzie* (Myšlienky a Ľudia); vydáva ju varšavské vydavateľstvo Wiedza Powszechna. Možno povedať, že všetky knihy, ktoré sú do tejto edície zahrnuté, vhodne vypl-

najú medzeru v oblasti monografických štúdií oboznamujúcich čitateľa s filozofickými osobnosťami a s ich názormi; a robia tak dostatočne náročným spôsobom, nestrácajú však pritom zo zreteľa kritériá prehľadnosti a zrozumiteľnosti aj pre širší okruh čitateľov.